

Onko suomen kvalitatiivinen astevaihtelu epäproduktiivinen jäännö?

0. Fred Karlsson esittää väitöskirjatutkimuksessaan ”Centrala problem i finskans böjningsmorfologi, morfofonematik och fonologi”, ettei astevaihtelu nykysuomessa enää olisi fonologinen vaan morfologinen ja osittain leksikaalinen (s. 92—102).¹ Tähän tulokseen hän on johtunut huomiosta, ettei astevaihtelu toimi nykysuomessa pelkässä fonologisessa kontekstissa. Jos astevaihtelu olisi fonologinen sääntö, olisi esim. lainasanojen *apotti*, *kettinki*, *kvartetti*, *parketti* suomalainen asu **avotti*, **ketinki*, **kvarretti*, **parjetti*.²

Astevaihtelun edellytyksenä on, että vaihtelunalaisen klusiilin jäljessä (högerkontext) on samassa tavussa morfeeminraja, esim. *puku* : *puvu+n*. Se, ettei vaihtelua esiinny, jos samaan tavuun ei sisälly morfeeminrajaa, näkyy sellaisista portmanteau-morfeista, jotka nykyisen kielitajun mukaan muodostavat yhden jakamattoman morfeemin, esim. mon. gen. *mer+ten*, *ma+i+tten* (eikä **merren*, **maiten*).

Kaikissa suffiksinrajan sisältävissä sekvensseissäkään astevaihtelu ei toteudu tavun avonaisuuden tai umpinaisuuden perusteella, vaan tiettyjä suffikseja sisältävissä sekvensseissä umpitavussa on vahva aste tai avotavussa heikko. Tästä syystä Karlsson ehdottaa astevaihtelun aiheuttavat morfeemit tulkittaviksi leksikaalisesti merkittyinä (+AV). Säännölliset suffiksimorfeemit (esim. gen.) Karlsson erottaa epäsäännöllisistä (poss.suff. jne.) käyttämällä tunnusmerkkisyyden teoriaa. Tunnuksmerkit-

¹ Kiitän Auli Hakulista, Mauno Koskea, Kalevi Wiikiä ja erityisesti Fred Karlssonia keskusteluista, jotka ovat auttaneet minua varsinkin käsitteiden hahmottamisessa.

² Näistä *kettinki* on erityisen todistusvoimainen, sillä uudehko lainasana, joka sisältää yksinäisklusiilin, ei osallistu astevaihteluun siinäkään tapauksessa, että astevaihtelun laukaiseva suffiksi sattuisi samaan tavuun kannan klusiilin kanssa, vrt. esim. *balti* : *balti+n* mutta *auto* : *auto+n*.

tömiä³ (/u AV/) ovat leksikossa ”normaalisuffiksit” eli ne, jotka tavun sulkiessaan aiheuttavat vaihtelun, sulkematta jättäessään eivät (esim. gen., joka sulkee ja aiheuttaa, ja part., joka ei sulje eikä aiheuta). Tunnuksiksi⁴ (/m AV/) ovat ne suffiksit, jotka käyttäytyvät normaalisuffiksista poikkeavasti (esim. poss.suff. *nsa*, joka sulkee tavun muttei aiheuta astevaihtelua, tai imp. yks. 2. pers., joka ei sulje mutta silti aiheuttaa. Karlssonin yleinen astevaihtelusääntö⁵ on siis muotoa

Klusiili → N : [+sl] ... V + (i +) $\left[\begin{array}{c} (V)C.X \\ +AV \end{array} \right]$. Ehto: Ei sovelleta, jos V₁V₂ seuraa.

Leksikaalisesti merkityn suffiksimorfeemin teoria ei kuitenkaan sovellu tapauksiin, joissa perusmuoto on heikkoasteinen mutta taivutusmuodoissa esiintyy vahva-asteisuutta, esimerkiksi konsonanttiloppuisiin substantiiveihin, *seiväs*, *lämmiin*, ja *e(ee)*-vartaloihin, *lude*. Koska Karlsson pitää yksikön nominatiivia, ts. vapaata allomorfia, nominin lähtömuotona (leksikkomuotona), seuraa tästä johdonmukaisesti, että yleistä astevaihtelusääntöä ei voida soveltaa heikkoasteisiin leksikkomuotoihin. Karlsson katsookin näiden astevaihtelun järjestyvän toisenlaisella säännöllä.

Kun normaaleihin eli merkitsemättömiin, vahva-asteisiin leksikkomuotoihin sovelletaan yleistä astevaihtelusääntöä, sovelletaan heikkoasteisiin erityistä vahvennussääntöä. Koska toisaalta on pystyttävä taivutus- ta varten erottamaan vaihtelematon *nivel:nivelen* ja vaihteleva *taival : taipalen* toisistaan, ehdottaa Karlsson jälkimmäisen spesifioitavaksi leksikossa piirteellä. Näitä leksikaalistuneita erikoistapauksia varten Karlssonilla on käänteisen astevaihtelun sääntö. Tällä säännöllä tuotetaan vahvat vokaalivartalot; esim. *seiväs*-sanasta saadaan muodot *seipää+ssä* ja *seipää+i+ssä* siten, että -s:ään sovelletaan yleistä -s:n vokaalistumissääntöä, vokaalivartaloon vahvistamiseen käänteisen astevaihtelun sääntöä ja monikkomuodon tuottamiseen pluraalinmuodostus-sääntöjä. Konsonanttivartaloihin vahvennussääntö ei ulotu, esim. *seiväs+tä*, *seiväs+ten*.

Karlsson siis katsoo, että astevaihtelu on juurimorfeemin suhteen osittain leksikaalistunut. Tästä johdutaankin kysymään, missä määrin astevaihtelu on leksikaalistunut, missä määrin produktiivinen nykysuomessa.

³ *unmarked* = u

⁴ *marked* = m

⁵ Esimerkiksi kolmitavuisten vartaloiden varioivaa vaihtelua (harakkoina ~ harakoina) varten on lisäsääntö.

Karlsson luettelee joukon sanoja, jotka ovat astevaihtelun ulkopuolella, vaikka kaikki morfologis-fonologiset edellytykset ovat olemassa. Nämä sanat kuuluvat yleensä tiettyihin kategorioihin; Karlsson mainitsee erisnimet, lastenkielen sanat, slangisanat, kirjainsanat ja uudemmat lainasanat. Mainituissa ryhmissä kuitenkin *kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen* astevaihtelu eroavat toisistaan: geminaatta on vaihtelussa jokseenkin säännöllisesti, yksinäisklusiili sen sijaan on vaihtelematon.

Koska mainittu kategoriointi ei ole mielivaltaista vaan käsittää puhujan tiedostamia ryhmiä, ei Karlssonin mielestä ole syytä mennä samanlaiseen ad hoc -merkintään kuin tapauksessa *kangas, seiväs, lämmin, lude, pohje* jne; tarkoituksenmukaisempaa olisi lisätä kvalitatiivisen astevaihtelun sääntöihin rajoitus ”ei sovelleta erisnimiin, slangisanoihin jne.”

1. Seuraavassa pyrin tarkastelemaan, miten astevaihtelu ja vaihtelemattomuus esiintyvät eräissä sellaisissa sanakategorioissa, jotka jäävät kielen varsinaisen perussanaston ulkopuolelle, sekä vertaamaan tuloksiani Karlssonin malliin.

1.1. *Suku- ja etunimet.* Tampereen yliopiston suomen kielen laitoksessa tehtiin keväällä 1975 kaksi suku- ja etunimien astevaihtelua koskevaa proseminarityötä.

Sukunimitutkimuksessa oli aineistona 51 Tampereen puhelinluettelosta poimittua potentiaalista astevaihtelunimeä, joita taivutettiin genetiiviin ja allatiiviin. Koehenkilöinä oli 53 lehdistö- ja tiedotusopin, sosiaalihuollon ja suomen kielen opiskelijaa sekä 10 työelämässä erilaisissa tehtävissä toimivaa henkilöä.

Vaikka oli ilmeistä, ettei tehtävän kirjallinen suorittaminen antaisi oikeaa kuvaa omaehtoisesta kielenkäytöstä, oli tällainen kokeen toteuttaminen ainoa tilanteessa mahdollinen. Lisäksi tuntui, että koe kuitenkin osoittaisi, mikä keskimäärin olisi koehenkilöiden käsitys normatiivisesti oikeista muodoista, siitäkin huolimatta että yksittäistä horjuntaa esiintyisi.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että geminaatallisiin nimiin yleensä sovellettiin astevaihtelua, esim. *Nalkki:Nalkin*, kerran *Nalkkin*; *Hinttu:Hintun*, muutaman kerran *Hinttun*. Yksinäisklusiilisten nimien taivutus jakaantui siten, että yleisimmin olivat vaihtelussa ne nimet, jotka esiintyvät myös nykykielen appellatiiveina. Merkitystä tuntui olevan myös sillä, onko nimellä katkeamaton proprinenkin taivutusmalli. Nimet, jotka esimerkiksi ovat entisten tai nykyisten julkisuuden henkilöiden nimiä ja joilla siis on

olemassa normatiivisia kirjallisia taivutusmalleja, ovat useammin astevaihtelussa kuin muut nykykielen appellatiiveina tavattavat nimet. Esim. *Ahde*, *Helle* ja *Kurki* olivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vaihtelessa. Sen sijaan *Ruoko* oli yleisimmin vaihtelematon (mahdollisesti heikko aste, *Ruo'on*, saattaa tuntua poikkeavan liiaksi perusmuodosta), samoin *Paasi*, joka yleisimmin oli taivutettu suoraan nominatiivimuodosta, *Paasin*. [*Vanha-*] *Honko* oli lähes poikkeuksetta astevaihtelussa, [*Vanha-*] *Hongon*, sen sijaan *Inki* yleisimmin vaihtelematon, *Inkin*. Tavallista oli, että itäsuomalaiset nimet (esim. *Mehto* ja *Rontu*) olivat vaihtelun ulkopuolella, mikä onkin odotuksen mukaista, koska niillä ei ole lähtöalueensa ulkopuolella sen paremmin kuin yleiskielessäkään suoraa taivutusmallia.

Pääpiirteissään kokeen antama kuva myötäilee niitä ohjeita, joita esimerkiksi Nykysuomen käsikirjassa on henkilönnimien taivutusta varten. Mainittavat poikkeavuudet tavataan juuri edellä esitetyissä tyyppiryhmissä.

Etunimitutkimuksessa oli aineistona 138 almanakannimeä ja 178 lempinimeä, potentiaalisia astevaihtelunimiä, joita taivutettiin kirjallisesti yks. genetiiviin (tutkimuksen tekijät ilmoittivat kehottaneensa koehenkilöitä taivuttamaan nimet heille luontaisen puhekielen mukaisesti). Koehenkilöitä oli 60, joista puolet kansakoulun kolmasluokkalaisia (= seuraavien taulukoiden L), puolet eri koulutustasoisia ja -ikäisiä aikuisia (= taulukoiden A). Tutkimuksen tekijät olivat taulukoineet kokeen tulokset, joten etunimien vaihteluedustuksesta on mahdollista esittää tilastotietoja.⁶

Nimessä on geminaattaklusiili: vaihtelemattomia

		<i>pp</i>		<i>tt</i>		<i>kk</i>	
		A	L	A	L	A	L
allakan nimi	%	15,8	33,3	6,5	23,9	0,7	14,6
lempinimi	%	9,9	22,6	11,2	27,4	8,4	21,8

Esim. Hemppa:Hempan~Hemppan, Pippa:Pipan~Pippan; Anita:Anitan~Anittan, Riitta:Riitan~Riittan, Otte:Oten~Otten; Heikki:Heikin~Heikkin, Lemmikki: Lemmikin~Lemmikkin, Onkku:Onkun~Onkkun.

Nimessä on nasaalia seuraava yksinäisklusiili: vaihtelemattomia

		<i>mp</i>		<i>nt</i>		<i>nk</i>	
		A	L	A	L	A	L
allakan nimi	%	94,4	85,6	76,7	83,3	43,3	31,7
lempinimi	%	100	98,3	96,1	95,6	100	100

⁶ Saaduista 18960 tiedosta tekijät ilmoittavat prosentin verran olleen erilaisia kirjoitusvirheitä ja kömmähdyksiä, jotka on jätetty erittelemättä.

Esim. Sampo:Sampon~Sammon, Jompe:Jompen; Into:Inton~Innon, Lunti:Luntin~Lunnin; Hemminki:Hemmingin~Hemminkin.

Nimessä on muuta foneemia kuin nasaalia seuraava yksinäisklusiili: vaihtelemattomia

		<i>p</i>		<i>t</i>		<i>k</i>	
		A	L	A	L	A	I.
allakan nimi	%	99,7	98,1	86,0	88,0	99,5	99,3
lempinimi	%	98,8	98,8	99,3	97,1	98,6	98,2

Esim. Alpo:Alpon, Urpo:Urpon~Urvon, Tupu:Tupun; Arto:Arton, Ilta:Iltan~Illan, Tilta:Tiltan~Tildan; Marika:Marikan, Touko:Toukon~Touon, Irka:Irkan, Piki:Pikin~Pien.

Kuten taulukoista näkyy, geminaattaklusiiliset nimet ovat tavallisimmin vaihtelussa; hämmästyttävän suuri on kuitenkin myös vaihtelemattomien määrä. Puhekielessä esiintyy kyllä vaihtelemattomuutta geminaattaklusiilisiakin nimiä taivutettaessa, mutta tuntuisi että tässä kokeen kirjallinen muoto on ehkä myös vaikuttanut asiaan. — Tutkimuksen tekijöiden mukaan kaksi- ja kolmitavuisten nimien vaihtelussa ei ollut havaittavissa merkittäviä eroja.

Yksinäisklusiiliset nimet ovat lähes täysin astevaihtelun ulkopuolella. Almanakannimissä näyttäisi olevan jonkin verran äänteellisiä eroja, *t* on taulukon mukaan havaittavassa määrin vaihtelussa, *nk* jopa yli 50-prosenttisesti; lempinimissä ei ole havaittavissa edes äännekohtaisia eroja. Kun vertaa *t:n* ja *nk:n* edustusta lempinimissä ja almanakannimissä, tulee etsimättä mieleen normatiivisten sääntöjen mahdollinen osuus almanakannimien taivutuksessa: *t:n* ja *nk:n* heikkoasteisten vastineiden *d:n* ja *ng:n* oikeinäytämykseenhän kiinnitetään erityistä huomiota.

Sellaisista nimistä, joilla on appellatiivivastine nykykielessä, taivutettiin geminaattaklusiilisia yleensä astevaihtelussa. Esimerkiksi nimet *Tumppu*, *Vappu*, *Valtti*, *Orvokki* ja *Tarkka* kaikki aikuiset taivuttivat vaihtelevina; *Aatto*-nimen 2 (30:stä) vaihtelemattomana. Lapsista 5—7 (30:stä) taivutti viisi ensimmäistä nimeä vaihtelemattomina; sen sijaan tyyppiä *Aatton* taivuttiin 17.

Yksinäisklusiilisetkin appellatiiviproprit taivutettiin yleensä vaihtelemattomina. Esim. *Impin* (30 aikuista/ 30 lasta: 29/25), *Lempin* (20/30), *Sampon* (26/26), *Inton* (26/26), *Kunton* (23/23), *Varpun* (29/26), *Iltan* (30/23), *Taiton* (26/14), *Toukon* (28/30), *Pikin* (29/30), *Taikan* (26/21). Nimet *Säde*, *Satu* ja *Sointu* sen sijaan olivat aikuisilla yleisimmin vaihtelussa (*Säteen* 25, *Sadun* 24, *Soinnun* 24; lapsilla *Säteen* 14, *Sadun* 6, *Soinnun* 14).

Yleiskieltä varten annetuissa proprien taivutusohjeissa sallitaan poikkeuksia suomen kielen vartalonvaihtelusäännöistä, jos yhteys vastaavaan appellatiiviin tuntuu häiritsevältä (Nykysuomen käsikirja s. 41), esim. *Lempi* : *Lempin*, *Impi* : *Impin*, *Ilta* : *Iltan*. Astevaihtelutaivutusta sen sijaan suositetaan esim. nimille *Ahti*, *Satu*, *Sointu*, *Sampo*, *Into*. Kielenkäyttäjillä näistä vain *Satu* ja *Sointu* ovat kokeen perusteella leimallisesti vaihtelussa (vrt. ed.). Joko *Satu*-, *Säde*- ja *Sointu*-nimissä yhtäläisyys appellatiivin kanssa ei siis tunnu häiritsevältä (päinvastoin kuin esim. nimissä *Into*, *Kunto*, *Taito*; vrt. ed. *Inton*, *Kunton*, *Taiton*) tai sitten niiden astevaihtelumuodot joistain (äänteellisistä?) syistä tuntuvat tavoiteltavilta. Oireellista on, että Nykysuomen käsikirjassa, jossa yksinäisklusili mainitaan pääsääntöisesti astevaihtelun alaiseksi etunimissä, kaikkiaan kuudesta vaihtelunalaisesta esimerkkiniimestä viidessä on juuri *t*, yhdessä *mp* (s. 41).⁷

Vaikka tämääntapaisissa kokeissa varmasti syntyy hyperkorrekteja muotoja, on taulukoista käsittääkseni luettavissa selviä suuntaviivoja: Nimen taivutukseen vaikuttaa ensinnäkin, samastetaanko se omaan kategoriaansa vai vastaavaan appellatiivikategoriaan. Jos se samastetaan omaan kategoriaansa, se todennäköisesti taivutetaan vaihtelemattomana. Nekin tapaukset, joissa näkyisi tendenssiä appellatiivikategoriaan rinnastamiseen, ovat almanakannimiä, ts. ainesta, josta on olemassa normatiivisia malleja. Ilmeisesti nämä mallit kannattavatkin eräiden nimien astevaihtelutaivutusta aikuisilla (mutta eivät vielä lapsilla, vrt. ed. taulu). Äänteellisistä seikoista tuntuvat olevan tilastollisestikin merkitseviä *d:n* ja *ng:n* edustus. Virallisissa nimissä siis tuntuisi tavoiteltavan yleiskielen fonologian leimallisia kohtia, epävirallisiin eli lempinimiin tällaiset tendenssit eivät ulotu.

1.2. *Slangisanat ja ammattisanasto*. Slangisanojen taipumisesta minulla ei ole käytettävissä erikoistutkimuksia. Niissä kolmessa slangisanatutkimuksessa — tehty Kuopion, Porvoon ja Tampereen koululaisten slangista — jotka kävin läpi, ei valitettavasti ollut kovinkaan paljon taivutusmuotoja. Mutta saatujenkin tietojen perusteella Karlssonin maininta slangisanojen yksinäisklusiiliin vaihtelemattomuudesta tuntuu oikealta: Kaikki ne muodot, joista kvalitatiivisen astevaihtelun olisi voinut nähdä, olivat vaih-

⁷Eeva Maria Närhi mainitsee Kielikellossa 8 (1976), että vokaalien väliset *k* ja *p* eivät mukaudu vaihteluun. Kielikellossa esitetyt uudet taivutussuosituksukset ovat jonkin verran sallivammat nimen perusmuodon mukaisen taivutuksen suhteen kuin aikaisemmat ohjeet ovat olleet, perusteena se, että tarve säilyttää nimen vartalo taivutusmuodoissakin tuntuu olevan vahva tekijä (s. 23).

telemattomia, esim. *blääkät* (*blääkä*), *ekalla* (*eka*), *klopot* (*klopo*), *pökät* (*pökä*), *öökat* (*ööka*), *säkän* (*säkä*), *skimpat* (*~skimbat*), olla *ratalla* (*rata* 'kaupunki'), *röökin* (*rööki*); *eetata* (<r. *äta*), *tsiikata* (*tsiikaan*); mennä *pipoksi*, olla *dokussa*, mennä *sököks*. Mitään eroja eri paikkakuntien välillä ei ollut huomattavissa.

Ainoa astevaihtelun alainen muoto, jonka löysin, oli *rievut* 'vaatteet' (Kuopiosta). Sana taivutuksineen on lainattu "vanhasta" sanastosta, ainoastaan merkitys edustaa slangistumista. Mutta toisenkinlaista vanhan sanan kehitystä esiintyy: ilmauksen *mennä kaatolle* 'käydä naisissa' (Porvoosta) on sanaston koostaja yhdistänyt painitermiin *kaato* (Ailio, s. 175).

Varsin kiintoisaa oli havaita, että myös keskeisen perussanaston ulkopuolella oleva ammattisanasto tuntuu olevan astevaihtelunkin ulkopuolella. Selatessani Nykysuomen sanakirjaa huomasin, että sellaiset sanat kuin *kuti*, *leka*, *nupi* oli merkitty joko vaihtelemattomiksi tai astevaihtelun suhteen varioiviksi. Tarkistaakseni, millaisina tämän kategorian sanat esiintyivät kielenkäyttäjillä, katselin muutamaa cum laude -harjoitustyöksi kerättyä ammattisanastoa.

Sanansisäisen yksinäisklusiilin sisältäviä sanoja esiintyi yleensä vähän (valitettavasti tällaisissa keräelmissä hakusanat sitaattilauseissa esiintyvät tavallisesti nominatiivissa tai partitiivissa), mutta mikäli astevaihtelun näyttäviä taivutusmuotoja oli, ne olivat lähes poikkeuksetta vaihtelemattomia, esim. *lopa* : *lopat* 'kierresorkka', *poka* : *pokilla*, *nupi* : *nupilla*, *ekenkusi* (*eke* 'lavatrukki'), *peti* : *petit*, *petataan*, *julkuttaa* (*julku* 'laudoitusta kannattava tuki'); *nokalla* (*noka* 'ratakuorma-auto'), *ratalla* (*rata*), *torslaakilla* (*torslaaki*) ; *lakun* (*laku* 'eräs peräsimen osa'), *naapan* (*naapa* 'peräsimen tappi'), *raakan* (*raaka* 'takilan poikkipuu'), *rapalla* (*rapa*), *rykällä* (*rykä* 'komentosilta'), *suuntapaakilla* (*suuntapaaki* 'suunnanvaihdin'), *tuupit* (*tuupi* 'kattilan tuliputki'); *vatiksi* (*vati* 'villa ensimmäisen kertauksen jälkeen') *lokii* : *loki*, *ikkunanmyykit* : *ikkunanmyyki*, *suukata* : (*seinä*) *suukaa*. Löytyneet astevaihtelumuodot olivat *suti* : *surilla*, *risteysvarpa* : *risteysvarvoiks*, *vesipellit*, *ravalle*.

1.3. *Eräät pienifrekvenssiset sanat ja hölynpölysanat*. Suku- ja etunimiä koskevat tutkimukset osoittivat, että tavallisimmin astevaihtelun ulkopuolella ovat uudet ja keksityt nimet, mutta toisaalta myös nimet, jotka ovat käytöstä jääneitä vanhoja appellatiiveja. Slangisanat ja ammattisanat ovat yleensä uusia tai suhteellisen uusia sanoja kielessä, slangisanat tavallisimmin uutuuksia, sillä tämä sanasto vaihtuu nopeasti, ammattisanasto taas on jonkin verran perinnäisempää ja vakiintuneempaa kielen ainesta.

Ilmeisesti käyttötilanteessa ei olekaan olennaista, onko sana kielessä vanha vai uusi, vaan onko se puhujalle vanha vai uusi. Jos sana on puhujalle ennestään tuttu, hän on oppinut sen joko astevaihtelullisena tai vaihtelemattomana ja taivuttaa sitä sen mukaisesti; jos sana on puhujalle uusi, hän todennäköisimmin taivuttaa sen vaihtelemattomana. Paljastavia tässä suhteessa ovat ne erehdykset, joita kielenkäyttäjät tekevät taivuttaessaan keskeiseen perussanastoonsa kuulumattomia sanoja. Esim. eräs vanhahko naishenkilö, joka aikaisemmin on käyttänyt sanaa *vormu*, taivuttaa omaksumansa uuden nimityksen *vuoka* : *vuokan* (tätä uudehkoa lainasanaa taivutetaan ilmeisesti aika yleisestikin vaihtelemattomana); television tekstityksessä oli vastikään virke ”Doloreksen *mykyt* ovat kuulemma loistoruokaa”, ja aikakauslehtitoimittajilta, joiden ammattitaitoa myös kielenviljelijöinä en asettaisi kyseenalaiseksi, ovat seuraavanlaiset esimerkit: ”Maanpuolustus*kiltan* perustajajäsenyys on vielä olemassa”, ”— ja leikkasi varmasti pieksun ääreen ja *kauton* ensimmäisessä työvaiheessa”. Muodosta *teljette* (”teljette katukäytävän”) ei voi tietää, onko kysymyksessä *teljetä*-verbi vaihtelemattomana vai *telkeä*-verbi astevaihtelussa; epäsuoria päätelmiä voi tehdä vain siitä, että NS:ssa *telkeä* on varustettu lisämaininnalla *vanh.* ja ettei olisi kovin hämmästyttävää, vaikkei toimittaja selviäisiäkään *teljetä*-verbin taivutuksesta (kuten alempana käy ilmi).

Myös kielenhuoltoa käsittelevistä kirjoituksista on pääteltävissä, että vanhoja kotoperäisiäkin sanoja taivutetaan vaihtelemattomina, jos ne eivät kuulu jokapäiväiseen sanavarastoon. Paula Vuorela ihmettelee (Vir. 1972 s. 487) sitä, että ”kaikki eivät myöskään tiedä, että *salpa*-sanan *genetiivi* on *salvan* eikä *salpan*”. (Samassa yhteydessä Vuorela kiinnittää huomiota myös eräiden oikeakielisyysnormin mukaan av.-proprien vaihtelettomaan taivutukseen.) Esim. Sakari Vihonen taas on esittämässään sanaluettelossa (Luennot kielenhuollosta I s. 42) poikkeuksellisesti kirjannut *ryväs*-sanan kohdalla myös sanan taivutuksen (*ryväs* : *rypään* : *rypääseen* : *rypäiden*), mistä on pääteltävissä, etteivät luettelon käyttäjät, siis suomen kielen opiskelijat, osaa muuten taivuttaa sanaa oikein. Merkille pantavaa on, että vastaavanlaisissa sanaluetteloissa astevaihteluvartaloiset uudissanat, esim. *viive*, on esitetty taivutuksineen (*viive*-sana on jopa korvattu johdoksella *viipymä* taivutusvaikeuksien vuoksi).

Todetakseni, missä määrin pitää paikkansa olettamukseni, että sanat, jotka ovat puhujalle uusia, riippumatta siitä, ovatko ne kielessä uusia vai vanhoja, jäävät astevaihtelun ulkopuolelle, järjestin kesällä 1975 kolme koetta.

Ensimmäiseen kokeeseen osallistui 14 ja toiseen 16 kansakoulunopettajaa ja suomen kielen varsinaista opiskelijaa Tampereen kesäyliopiston kielenkäytön harjoituskurssilta, keski-ikä 28 vuotta. Kolmanteen kokeeseen osallistui 9 Kanta-Hämeen kesäyliopiston opiskelijaa, joiden tausta oli pääpiirteissään sama kuin kahteen ensimmäiseen kokeeseen osallistuneiden.

Ensimmäinen koe oli naamioitu vanhojen kansanomaisten sanojen tunnistamiseksi. Jotta taivutusta voitaisiin verrata täysin tuntemattomien sanojen taivutukseen, osa sanoista oli keksittyjä hölynpölysanoja. Jotta taas koehenkilöiden huomio ei liikaa kiinnittyisi taivutusmuotoihin, oli laadittu myös nominatiivimuotoja vaativia konteksteja. Ennen koetta sanottiin, että osa sanoja olisi ilmeisesti tuntemattomia, mutta pyydettiin siinäkin tapauksessa täydentämään tekstit ”tunnon mukaan” oikealla muodolla.

Koelomake:

ARVAA JOS ET TIEDÄ

Seuraavassa on joukko vanhoja kansanomaisia sanoja, jotka pitäisi sijoittaa oikeaan yhteyteensä. Täydennä virkkeet alla olevasta luettelosta.

Lampaat syöksyivät suorina ulos.

Perkauspaikkaa sanottiin

Pöllön — sanottiin — ääni kuuluu kammottavalta.

Mies konttasi rannalta paksusta

Lapsi on vaivaama.

elivät kiukaissa.

harhailivat väkivaltaisesti kuolleen haudalla.

Nuorta naista kutsuttiin

Ukkosen jumalan ase on

Pelto on kauttaaltaan

ovat pieniä vesissä eläviä toukkia.

aina laukkovat.

Rusinaa on sanottu

olivat kattoon ripustettuina.

mitataan hevosen korkeus.

sapa, säkä, vaaja, kapi, perko, mura, kouki, sorpo, mesimarja, lauko, kapo, vaku, juoto, ukuli, kilka

Esikokeen suorittivat 9-vuotiaat Eija ja Laura, kumpikin erikseen. Ei ollut erityisen yllättävää, että molemmat käyttivät astevaihtelutonta taivutusta lukuun ottamatta Lauran genetiivimuotoa *sorvon*.⁸ Jonkin ver-

⁸ Tässä kohdassa Laura tiedusteli: ”Pitääks panna *sorpon* vai *sorvon*?” Saatuaan kehotuksen päättää itse hän näkyi valinneen heikkoasteisen muodon. Kun Eijalle koetilanteen jälkeen selitettiin kokeen todellinen tarkoitus, hän sanoi *kouki*-sanaan viitaten: ”Tota mä kyllä ajattelin että *raaka:raa'an*”; valitsi kuitenkin vaihtelemattomuuden.

ran odottamatonta sen sijaan oli, että 14:n suomen kielen opintojaan aloittelevan tulokset olivat samanlaiset kuin 9-vuotiaiden. Heikkoasteisia muotoja löytyi koelomakkeista vain neljä: *sä'ästä* (1), *peroksi* (1), *perot* (1; esitetty vaihtoehdoksi *perkot*-muodolle) ja *juodot* (1). Tietenkin yhtä ja toista voidaan jälleen laskea sen tiliin, ettei kysymyksessä ole spontaani kielenkäyttö, mutta vähintään oireellinen näin yhdensuuntainen tulos varmasti on.

Toisessa kokeessa oli sijoitettava sana *tade* 'sonta' sananlaskuun.

Varis toistansa toruvi _____ kummankin nokka.
(sonnassa)

Kokeeseen osallistuneiden 16:n ehdotukset olivat seuraavat: *tadessa* (10), *tadeessa* (1), *taessa* (1) *taeessa* (1), *taassa* (1) *tateessa* (2). Huomiota kiinnittää se, että kymmenen vastaajista oli käsitellyt sanaa täysin vaihtelemattomana, kuten tyyppiä *nalle*, *pelle* tai *mude* ('äiti', slangia). Vain kaksi oli huomannut, että kyseessä voisi olla heikkoasteinen nominatiivimuoto, josta olisi konstruoitavissa vahva vokaalivartalo kuten tyyppissä *sidade* : *siteessä*; näistä kahdesta ei ole tiedossa, tunsivatko he sananlaskun entuudestaan. Kolme vastaajista lienee sananlasku-maininnan innoittamana pyrkinyt stilisoimaan sanan murreasuun ja valinnut itämurteiden mukaisen d:n katomuodon. Olennaista tämän tarkastelun kannalta kuitenkin on, että nämäkin ovat säännönvastaisia vahventamattomia muotoja.

Kolmannessa kokeessa pyydettiin taivuttamaan konstruoidut hölynpölysanat *sauto*, *pekki*, *suuti*, *lomppu*, *veide*, *larki*, *vahje*, *roinas*, *kuide*, *milto*, *kuove* ja *lauto*⁹ genetiivissä, inessiivissä ja translatiivissa (ohjeeksi annettiin: kuten *talo*, *talon*, *talossa*, *taloksi*). Tulokset olivat seuraavat:

sauto	saudon	1	sauton	7	sauton: saudossa: saudoksi	1
pekki	pekin	9				
suuti	suudin	1	suutin	6	suutin: suudissa: suudiksi (yksi vastaus epäselvä)	1
lomppu	lompun	9				
veide	veiden	8	veiteen	1		
larki	larjen	2	larkin	6	(yksi vastaus epäselvä)	
vahje	vahjen	3	vahjeen	5	vahkeen	1
(roinas)	roinaan	6	roinaksen	1	roinaan: roinassa: roinaksi	1)
kuide	kuiden	3	kuiteen	5	kuiden: kuideessa: kuideeksi	1
milto	milton	4	millon	3	mildon 1; mildon: miltossa: miltoksi	1
kuove	kuoven	6	kuopeen	3		
lauto	laudon	4	lauton	5		

Vastaajia yhteensä 9

⁹ Auli Hakulisen konstruoimia. *Roinas* edustaa muuta vartalonvaihtelutyyppiä.

Tällä kertaa koehenkilöiltä suoraan pyydettiin taivutusmuotoja. Kuitenkin vain yhden vastaajan lomakkeessa näkyi johdonmukaisesti tavoitellun astevaihtelumuoja; ainoastaan *e*-loppuiset olivat tällä vastaajalla vaihteluttomia, sinänsä hämmästyttävää, sillä kokeen sanoista *kuide* on ainoa, josta astevaihtelusäännön mukaisia muotoja esiintyy enemmän kuin säännön vastaisia (5:4, ks. taulukko).

Kolmaskin koe osoitti, että tuntemattoman sanan vartalo säilytetään yleisimmin vaihtelemattomana. Mutta eräät kohdat taulukossa osoittavat, ettei kielenkäyttäjät sovelle astevaihtelua mekaanisesti tuttu – tuntemattomien merkityskategoriankaan mukaan, vaan yrittää luultavasti taivuttaa sanoja tuntemiensa yksittäisten sanojen tai sanapesyeiden mukaan, joihin hän samastaa tuntemattoman sanan. Siihen, että sääntöä ehkä pyritään soveltamaan sanapesyeittäin, saattaisi viitata *lauto*-sanan kokeen yleiskuvaa laajempi astevaihteluedustus (laudon 4 : lauton 5). Sana voinee helposti yhdistyä *lauta*-sanaan ja sen johdoksiin. Tällainen ajatus tulee mieleen varsinkin kun katsoo *sauto*-sanan edustusta (saudon 1 : sauton 7). Toinen vastaavanlainen pari on *veide* – *kuide*. *Kuide*-sanalla näyttäisi olevan jokin astevaihtelun alainen attraktiokeskus (kuiden 4 : kuiteen 5), *veide*-sana taas tuntuu jäävän yksinäiseksi uutuudeksi, jolloin se ei herättä kielenkäyttäjässä muuta reaktiota kuin ”tuntematon” (veiden 8 : veiteen 1). Kokeen perusteella näyttää siis siltä, että ellei astevaihtelunalaista samastusmallia ole, tuntemattoman sanan yksinäisklusiiliseen juurimorfemiin ei tavallisimmin sovelleta astevaihtelusääntöä. Geminaattaklusiili sen sijaan on, kuten odottaa saattaa, myös taulukon esimerkeissä täydellisessä vaihtelussa.

2. Kuten Fred Karlsson huomauttaa, kvalitatiivisen astevaihtelun synkronista murenemista ovat edistäneet ne monet äänteenmuutokset, joiden alaiseksi heikot muodot ovat joutuneet. On siis varsin luonnollista, että sanoista, joista ei ole katkeamatonta astevaihtelumallia, vartalo säilytetään tunnistamisen varmistamiseksi vaihtelemattomana (esim. *tade* : *tateen* jää vahvistamatta, vaikka *lude* : *luteen* vahvistetaan). Ainoa törmäys saattaisi tulla kvantitatiivisen vaihtelun suunnassa; kaikissa yhteyksissä ei liene selvää, olisiko esim. muodon *lauton* perusmuoto *lauto* vai *lauto*. Toiseen kvantiteettisarjaan siirtyminen ei kuitenkaan liene yhtä kohtalokasta kuin toiseen kvaliteettisarjaan siirtyminen. Itse asiassa tällaista kvantiteetin variointia esiintyykin: *kampakone*~*kamppakone*, *kamppalanka*, *rapa*~*rappa*, *raapia*~*raappia*, cl-harjoitustöistä kerättyä; *jepe*~*jeppe* ’poliisi’, *ruokis*~*ruokkis* ’ruokatunti’, slangista; *kirkua*~*kirkkua*

inkua~inkkua, sykerö~sykkyrä, NS:sta; vrt. myös Lauri Hakulinen, § 57.

Että kvalitatiivista astevaihtelua todella pidetään vaikeampana kuin kvantitatiivista, näkyy implisiittisesti mm. siinä, että lastenkielen sanoja taivutetaan kvantitatiivisessa muttei kvalitatiivisessa vaihtelussa, esim. *poppa : popan, kakka : kakan* mutta *kultu : kultun, nökö : nökön, pipi : pipin, tipu : tipun*. Tästä syystä mahdollisesti sukulaisnimetkin ovat normittamattomassa kielessä (olleet jo vanhastaan) astevaihtelun ulkopuolella, esim. *täti : tätin, äiti : äitin*.

Kieleen on siis aikojen kuluessa eri syistä kerääntynyt koko joukko potentiaalisia astevaihteluvartaloita, jotka ovat vaihtelun ulkopuolella. Lastenkielen ja hellittelysanojen lisäksi lapsi siis oppii suuren määrän kaikenlaista vaihtelutonta sanastoa. Useimmiten ne ilmeisesti opitaan sana sanalta vaihtelemattomina, sillä esim. *lopa* tai *auto* eivät poikkea äännerakenteeltaan millään tavalla muista suomen kielen sanoista, mikä osoittaisi ne ”uudemmiiksi lainasanoiksi” tai muuhun merkittyyän kategoriaan kuuluviksi, vrt. *auto : auton, nauta : naudan; lopa : lopan, lupa : luvan*. Lisäksi opitaan joukko varioivia vartaloita, esim. *leka, mökä* ja *vaku* on mainittu NS:ssa astevaihtelultaan varioiviksi. On mahdollista, että ainakin nuoremmilla puhujilla heikot muodot näistä sanoista alkavat edustaa hylättyä kantaa. Käsittääkseni arkisessa puhekielessä ollaan paljon pidemmällä juurimorfeemin kvalitatiivisen astevaihtelun rappeutumisessa kuin suppean aineistoni perusteella on mahdollista osoittaa (korviin sattunutta: ”pyhät ja arket”, ”raakasti vaan”, ”rumputtaa”, ”eikö vuoan ole murretta, eik sen pitäs olla vuokan”).

Kun kielessä ilmeisesti on erittäin paljon sekä vaihtelussa että vaihtelun ulkopuolella olevia potentiaalisia astevaihteluvartaloita, voidaan asettaa kysymys, kumpi tyyppi on spesifioitava leksikossa: onko merkittävä astevaihteluun osallistumattomat – kuten menetellään nykyisin esim. generatiivisessa kuvauksessa – vai astevaihteluun osallistuvat. Kielihistorialliset seikat tietenkin puoltavat edellistä vaihtoehtoa. Mutta jos tarkoitetaan säännön produktiivisuudella sitä, että kielenkäyttäjät kykenevät soveltamaan sääntöä uuteen kielelliseen ainekseen – mitä yleensä pidetään produktiivisuuden tunnusmerkkinä – on selvää, ettei kvalitatiivinen astevaihtelu ainakaan kaikissa suomen osakielissä ole tässä mielessä produktiivinen, suoritettujen kokeiden perusteella tuskin yleisessä kielitajussakaan.

Normitettu kieli ja normittamaton kieli kuitenkin poikkeavat suhteessa

astevaihteluun toisistaan. Esimerkiksi tietoisessa sanaston kartutuksessa erittäin produktiivinen johdin *-e* tuottaa jatkuvasti myös astevaihteluvartaloita. Tehty koe taas osoittaa, miten koulutettukin kielenkäyttäjät menettelee uuden sanan suhteen, ellei hänelle ole annettu sanan mukana taivutusmallia (vrt. esim. *kuide, tade, kuove, vahje*). Spontaani sanaston kehitys viittaa samaan suuntaan: slangissa *-de*-loppuiset ovat erittäin yleisiä, mutta ne taivutetaan vaihteluttomina samoin kuin muutkin yksinäisklusiilin sisältävät sanat. Epäsuorasti tämä ero on jo jonkin aikaa näkynyt siinä, että taivutuksen kannalta kriittisiä kohtia sisältävät uudissanat opetetaan kielenkäyttäjille yleiskielen mukaan hyväksyttävänä taivutusmuotoinen.

Ilmeisesti toisaalta suunnitellun ja toisaalta spontaanisti kehittyvän kielen leksikkoon kuuluu paitsi erilaisia juurimorfeemeja myös toisistaan poikkeavia merkintöjä niiden taivutusohjeiksi.

Astevaihtelun tulkitsemiseksi antaa Nykysuomen sanakirja ohjeen spesifioimalla vaihtelunalaiset sanat (tähtönen *rupi-* muttei *kapi-* sanan jäljessä). NS:ssa astevaihtelu on siis juurimorfeemin suhteen analysoitu täysin leksikaalistuneeksi.

3. Terho Itkonen ja Heikki Paunonen ovat vastikään käsitelleet laajemmalla yhteydellä tässä kirjoituksessa pohdittua ongelmaa (Virittäjä 1/1976).

Itkonen lähtee siitä (mts. 53–54), että osa taivutusmuodoista on kieltäjäin säilytyneitä, memoroituneita kokonaisuuksia, osa taas synnyttään produktiivien muodostusperiaatteen avulla. Tavallisten sanojen tavalliset muodot ovat niitä, jotka memoroidaan usein kokonaisuuksina, harvinaisten sanojen taivutusmuodot taas muodostetaan kussakin puhetilanteessa erikseen. Taivutusmuotojen tuotossa olisi näin ollen siirtymäsarja, jota Itkonen kutsuu jatkumoksi, kiinteästä memoroinnista mallinmukaiseen taivutukseen tai abstraktikielen taivutuskaavojen käyttöön asti.

Jatkumoteoriaa Itkonen havainnollistaa mm. astevaihteluesimerkeillä:

Murteentutkija tapaa esim. astevaihteluseikkoja selvittäessään havaintoesimerkkejä tästä. Jotkin heikkoasteiset muodot syntyvät ilman vähäisintäkään hankaluutta, joissakin kielenopas empii, joitakin muita hän kerta kaikkiaan kieltäytyy lausumasta. Haukivuorelainen kielenopas, joka hyvin pystyi sanomaan vahva-asteista vartaloa *luote-* vastaan heikkoasteisen muodon *luve(ttü)* ja vahva-asteista vartaloa *vuote-* vastaavan heikkoasteisen muodon *vuon* 'vuoden', sai ylivoimaisen tehtävän, kun kysyin, kuinkas yksikkö kuuluu, jos monikko on *ruoteet*. "Se o hyvi hankala sannoo... yks *ruote*", hän yritti mutta jatkoi heti

tyytyväisenä keksintöönsä: ”se o yks kato’aluhe”. Laukaan mummo, jolta yritin kehyslauseen avulla niin yksinkertaista asiaa kuin *jakaa*-verbin imperfektiä (yleiskielen *jaoit*), kieltäytyi vastaamasta: ”taes tulla topi ettee”. Hyvä hankasalmen murteen puhuja taas ei tahtonut pystyä kääntämään yleiskielen lausetta ”Veditkös sinä sen kellon?” murteelleen mitenkään muuten kuin ”Vetitkös sinä sen” – vasta kolmannella yrityksellä häneltä solahti odotuksenmukainen *veit*. (mts. 54).

Astevaihtelun kannalta tämä siirtymäsarja voitaneen kuitenkin jakaa muutamaan merkitsevään piirteeseen. Nähdäkseni nämä kansanihmisten ”koetilanteesta” saadut esimerkit tukevat niitä tuloksia, joita tuli kouluikäyneiden oppaitteni kokeista: Yksittäisistä poikkeuksista huolimatta näyttää astevaihtelun suhteen pätevän sellainen sääntö, että puhujalle oudot sanat esiintyvät vaihtelemattomina, ts. kaikki muodot johdettuina siitä vartalosta, joka puhujalle kielellisessä tilanteessa annetaan. Itkosen kokeessa koko kielenkäyttötilanne on tyypillisesti sellainen, että se aiheuttaa tuttujenkin sanojen suhteen saman tuloksen: puhuja on tuottanut haastattelutilanteessa tietoisesti kieltä eikä käyttänyt kieltä välineenä esim. jonkin asian kuvaamiseen. Käsittääkseni hänen on tässä tilanteessa täytynyt käyttää sanoja termin tavoin, ja termithän ovat tyypillisesti sellaista aineesta, joka spontaanissa kielessä säilyy vaihtelemattomana. Tuttuihinkin sanoihin liittyy kielenkäyttäjän kannalta tilanteessa, jossa kieli esiintyy objektina, merkityspiirre ”outo”.

Pääsääntöisesti näyttää olevan niin, että p u h u j a soveltaa kvalitatiivisen astevaihtelun sääntöjä vain tuttuihin astevaihtelun suhteen merkittyihin sanoihin (tai sanoihin, jotka hän assosioi, tavallisesti kai äänteellisin perustein, vaihtelunalaiseen sanaan tai sanapesyeseen). K i e l e n kannalta voidaan astevaihteluun osallistumattomia sanoja ryhmitellä eri perustein, esim. kielen keskeiseen sanavarastoon kuuluviin tai kuulumattomiin, tavallisiin tai harvinaisiin. Eri osakielissä näihin ryhmiin saattaa kuulua erilaisia sanoja, esim. jonkin ammattimiehen kielessä monet vaihtelemattomat sanat ovat tavallisia ja keskeisiä sanoja.

Heikki Paunonen käsittelee taivutussuhteita erityisesti kielenoppijan, so. lapsen kannalta. Hän osoittaa, että kielenoppijalla on lähtökohtana invariantti perusparadigma, josta oppimisen myötä hahmottuu eriytyneitä paradigmoja. Olennaista on, että kieliyhteisön kontrolli (tradition paine) pakottaa kielenoppijan eriyttämään järjestelmäänsä. Eriytynyt paradigma on perusparadigmaan verrattuna aina tunnusmerkkinen. (Virittäjä 1976 s. 91–94.)

Nämä samat vaiheet käy käsittääkseni lävitse sanastonoppija myös aikuisena: opittu uusi sana sijoitetaan aluksi tunnusmerkittömään (invarianttiin) paradigmaan; ellei yhteisön paine vaadi sijoittamaan sitä johonkin eriytyneeseen, tunnusmerkiseen, paradigmaan, sana säilyykin invarianttina. Jos sana on kielessä uusi, siihen ei kohdistu tradition paine ilmeisesti muulta kuin mahdollisesti kielenhuoltajan taholta. Tämä näkyy selvästi, jos tarkastelemme, mitkä ovat astevaihtelun suhteen invariantit ryhmät: Lasten k i e l e n sanat, slangi k i e l e n sanat ja, kuten tässä kirjoituksessa esitetystä aineistosta näkyy, ammatti k i e l e n sanat, joihin ilmeisesti omana ryhmänään on laskettava myös kirjainsanat ja uudemmat lainasanat.

Koska kvalitatiivinen astevaihtelusääntö on rajoittunut tiettyyn tunnusmerkiseen sanaryhmään, ei tradition paine ulotu uusiin sanoihin eikä useimpia osakieliä käyttävän yhteisönkään paine, koska kielenkäyttäjien ja heidän kauttaan myös kielen pyrkimys on mahdollisimman suureen invariantssiin. Tästä on huomauttanut mm. Matti Sadeniemi yhdyssanojen rakennetta tutkiessaan: ”Yleiskieli pyrkii jähmettämään sanat tiettyyn, aina samaan asuun – sama ilmiö kuin tyypissä *torninkello – tornikello*” (Virittäjä 1942 s. 199) ja ”Yleensä näyttää olevan pyrkimystä muodostaa saman alan yhdyssanat samasta kannasta – —” (mts.201). Tässä yleiskieli selvästi tarkoittaa spontaanisti kehittyvää kieltä ja jähmettyminen tiettyyn, aina samaan asuun siis spontaania kehitystendenssiä.

Tradition painetta astevaihtelun suuntaan edustaakin useimmiten virallinen kielenhuolto. Tämä näkyy esimerkiksi erisnimien taivutuksessa ja lukuisissa yksittäistapauksissa (vrt. *vuokan, viiveen, ryväksen, kauton*).

Joskus taas yhteisön paine eli kielen käytäntö on ollut määräävä. Tämän paineen asettaa esim. Eeva Maria Närhi entistä enemmän etusijalle uusissa henkilönnimien taivutusohjeissa (Kielikello 8). Samaa kantaa edustaa Nykysuomen sanakirja suhtautumisessaan ammattikielen sanoihin (leka, nupi, kuti).

Terho Itkonen esittää (Näillä näkymin s. 28), että monet arki- ja slangisanat, esim. *jytä*, olisi yleisyytensä vuoksi noteerattava seuraavassa Nykysuomen sanakirjan laitoksessa. On jännittävää nähdä, kumpi paine noteerataan näistä puhekielen invarianteista: kielihistoriallisen tradition vai yhteisön; kummastakin on näyttöä NS:n aiemmissa ratkaisuissa. Aamu-lehti edustaa vuoden 1975 yhteisön kantaa: *jytätä*. Kun Terho Itkosen vuonna 1971 Uudesta maailmasta poimimassa esimerkissä ohjauspyörää merkitsevää *sompaa*, joka edustaa vanhan sompa-sanana merkityksen laa-

jennusta, on hyödynnetty seuraavalla tavalla: ”On lääniä istuskella ja väännellä *sompaa* mielin määrin” (Näillä näkymin s. 168), runoilee Katso-lehden toimittaja 1975 (Katso 50/1975 s. 71): ”Silloin kun muut juhli-
vat ja viettävät fiestaa, on laulajapojan *sompattava* auton rattia liuk-
kailla maanteillä — —.” (Typografiset korostukset minun.)

LÄHTEET

Painetut

- Hakulinen* Lauri, Suomen kielen rakenne ja kehitys. 3., korjattu ja lisätty p. Porvoo 1968.
- Itkonen* Terho, Näillä näkymin. Kirjoituksia nykysuomesta ja sen huollosta. Helsinki 1975.
- , — Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta. — Virittäjä 1976.
- Karlsson* Fred, Centrala problem i finskans böjningsmorfologi, morfofonematik och fonologi. Suomi 117:2. Helsinki 1974.
- Nykysuomen käsikirja*. Toim. Osmo Ikola. 3., uudistettu p. Tapiola 1974.
- Nykysuomen sanakirja*. Porvoo 1951—1952.
- Närhi* Eeva Maria, Suku- ja etunimien taivutus ja oikeinkirjoitus. — Kielikello 8. Helsinki 1976.
- Paunonen* Heikki, Allomorfiin dynamiikkaa. — Virittäjä 1976.
- Sadeniemi* Matti, Nominatiivi — genetiivi? — Virittäjä 1942.
- Vihonen* Sakari, Luennot kielenhuollosta I. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 1. 2., tarkistettu painos 1973.
- Vuorela* Paula, Kielitoimiston työmaalta. — Virittäjä 1972.

Laudaturtyöt

- Aalto* Saara, Kuopion koululaisslangista. 1970. Sanakirjasäätiössä.
- Ailio* Heli, Tutkielma koululaisslangista. 1969. Sanakirjasäätiössä.
- Hahmo* Sirkka-Liisa, Tampereen oppikoululaisten slangisanastoa. 1967. Tampereen yliopiston kirjastossa.

Käsikirjoitteet Tampereen yliopiston suomen kielen laitoksessa

- Havas* Hannele ja *Nurmi* Päivi, Astevaihtelu etunimissä. Prosem.esitelmä 1975.
- Järvenpää* Ritva, Kutomotyöläisten sanastoa. Tampereelta. CI-harjoitustyö 1965.
- Koivisto* Tellervo, Putkimiehen sanastoa. Tampereelta. CI-harjoitustyö 1965.
- Kujala* Marita, Kartonkitehtaan sanastoa. Tampereelta. CI-harjoitustyö 1973.
- Lehmusvuori* Usko, Laivurisanastoa. Teiskosta. CI-harjoitustyö 1971.
- Lepistö* Juhani, Kirvesmiesten sanastoa. Tampereelta ja Porista. CI-harjoitustyö 1967.
- Nyman* Markku, Maalarien sanastoa. Tampereelta. CI-harjoitustyö 1967.
- Rouhe* Raili, Rautatieläisten sanastoa. Karjaalta. CI-harjoitustyö 1968.
- Stenman* Tarja ja *Pajunpää* Elisa, Sukunimien astevaihtelusta. Prosem.esitelmä 1975.

VALMA YLI-VAKKURI: *Is qualitative consonantal gradation in Finnish an unproductive relic?*

0. In 1974 Fred Karlsson drew up a set of generative rules to describe consonantal gradation in Finnish, according to the view that in modern Finnish such gradation is not phonological but morphological and to some extent lexical.

Karlsson takes the nominative singular as the basic form of a word and applies his general rule of gradation to the strong grade basic forms, which he considers to be normal, unmodified. For weak grade basic forms, for example *lämmin*, *taival*, which Karlsson takes to be irregular and which thus ought to be indicated with a special sign in the lexicon, Karlsson uses a special intensification rule.

Quantitative consonantal gradation is more or less regular, but the qualitative gradation in certain word categories has disappeared. These words are proper nouns, words in children's language, slang words, letter words and the newer loanwords. Karlsson does not, however, specify these words for the dictionary and suggests the following restriction for the rules of qualitative consonantal gradation "not applicable to proper names, slang words etc."

1. The author of the present paper, after having made experiments with the declension of the consonantal gradation stem has come to the conclusion that users of the language feel an opposition in the speech situation between the known and the unknown. They usually decline unknown words without modification of the stem. The same thing happens even when a speaker is informed that a word belongs traditionally to the language, i.e. that it does not belong to one of the afore-mentioned categories.

2. In addition to the categories mentioned, there are numerous unmodified potential consonantal gradation stems (these are also mentioned in the *Nykysuomen sanakirja*, Dictionary of Modern Finnish). Taking into account the fact that users of the language do not apply the rules of consonantal gradation to unknown words, and among words they know only to those forming part of the basic traditional vocabulary, it seems to the writer of the paper that the consonantal gradation stem should be marked. As a matter of fact this is already the practice in the Dictionary of Modern Finnish: words subject to consonantal gradation are marked with an asterisk, e.g. *rupi**, cf. *kapi*.

3. Terho Itkonen (1976) has published findings which show that, in the matter of consonantal gradation, speakers of dialect behave differently with the same words according to whether they are speaking spontaneously (modification takes place) or using the words as linguistic material (word remains unchanged). The view of the author is that we are here dealing with the opposition known – strange, applied by the speaker according to the speech situation, in which a strange word remains unmodified as far as consonantal gradation is concerned.

Heikki Paunonen (1976) stated that a child first places new words in the invariable category, only placing them in a specific category as a result of pressure exerted by the speech community. The categories mentioned in this article have been subject to neither historical nor speech-community pressure, because the author believes that consonantal gradation rules should only be applied to marked word stems.

It has been suggested by Terho Itkonen (1975) that everyday words and slang words, because of their commonness and usefulness should be included in the next edition of the Dictionary of Modern Finnish.

If they are it will then be necessary to decide whether these words, typically invariable from the point of view of the speech community as far as consonantal gradation is concerned are to be classified according to modern or historical usage.